

М.В. АЛЯШКЕВІЧ

ЛІТАРАТУРНАЯ КРЫТЫКА ПАМІЖ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВАМ, ЖУРНАЛІСТЫКАЙ І МАСТАЦТВАМ: ЗМЯСТОЎНА-СТЫЛЯВАЯ І ФУНКЦЫЯНАЛЬНАЯ СПЕЦЫФІКА

Посвящена описанию содержательной, стилистической и функциональной специфики литературно-критической деятельности. Предложен краткий обзор мнений исследователей о специфике литературно-критической деятельности, формулируется интегральное определение литературной критики. На основании анализа материалов отечественных СМИ, а также корпуса научных источников обозначены границы понятий «литературная критика», «литературная журналистика».

The article explores content, style and functional specifics of literary critics in order to distinguish it from literature theory, journalism and creative writing. In the article different approaches to description of literary critics are indicated, integral definition of literary critics is formulated. On the grounds of analyses of Belarusian mass-media as well as the body of scientific sources the author verifies the definitions of «literary critics» and «literary journalism».

Размежаванне літаратурнай крытыкі, літаратуразнаўства і журналістыкі пра літаратуру, прадстаўленых у сённяшніх СМІ, праблематызуецца ў сітуацыі пошуку эфектыўных спосабаў уздзеяння на чы-тача, новых формаў адлюстравання літаратурнага працэсу, прыстасавання да зменлівай інфармацыйнай прасторы.

Вызначэнню спецыфікі літаратурна-крытычнай дзейнасці надавалі ўвагу многія даследчыкі. Так, яшчэ В. Бялінскі вызначаў крытыку як разгляд, скіраваны наўпрост на прыгожае («изящное»), пры гэтым крытычны разгляд, які мае сваім прадметам не прыгожае, а штосьці, што мае дачыненне да прыгожага, прапаноўваецца называць не крытыкай, а палемікай (гл. Белинский 1948).

Крытыку як сплаў навуковага і мастацкага пачаткаў вывучае Б. Ягораў (гл. Егоров 1980, 11); С. Чупрынін вылучае тры тыпы крытыкаў: «крытык-навуковец», «крытык-мастак», «крытык-публіцыст» (гл. Чупринин 1993, 9), якія амаль супадаюць з тыпамі, вылучанымі раней В.М. Озеравым: крытык-публіцыст, крытык, заглыблены ў эстэтычную сутнасць літаратуры, крытык з перавагай тэарэтычнага складу мыслення (гл. Озеров 1972, 17). Б. Менцэль адзначае ў крытыцы публіцыстычны, філалагічны (акадэмічны) і белетрызаваны метады, прытым публіцыстычнаму ўласціва простая, прагматычная і звязаная з грамадскай праблематыкай аргументацыя, сканцэнтраваная не на творчых, мастацкіх, а на сацыялагічных, інстытуцыянальных або асобасных аспектах літаратуры (гл. Менцель 2006, 123). Беларускія аўтары разважаюць пра межы крытыкі з публіцыстыкай, навукай і літаратурай: «...адносячы крытыку да публіцыстыкі, навукі ці літаратуры, даследчыкі вымушаны рабіць пры гэтым пэўныя агаворкі. <...> Ад крытыкі не адымеш ні навуковасці, ні публіцыстычнасці, ні мастацкасці» (Грамадчанка, Гурская, Гарэлік 1996, 8), што гаворыць пра разнапланавасць крытыкі, яе «здольнасць працаваць на сумежжы з іншымі родамі творчай дзейнасці» (Там жа, 10).

Падчас аналізу літаратурна-крытычных матэрыялаў айчынных СМІ намі было выяўлена тры корпусы тэкстаў пра літаратуру, адрозныя па шэрагу параметраў, такіх як глыбіня, фокус і аб'ектыўнасць аналізу, спосабы аргументацыі, стыль і аб'ём выказвання. Першы корпус складаюць інфармацыйныя і

(радзей) аналітычныя тэксты пра падзеі літаратурнага жыцця – выхад і прэзентацыі новых выданняў, абставіны жыцця пісьменнікаў, выдаўцоў, прадстаўнікоў іншых звязаных з літаратурай прафесій, уручэнне прэмій, правядзенне канферэнцый, дзейнасць творчых арганізацый і суполак, кнігарняў і выстаў і г. д. Сукупнасць матэрыялаў на літаратурную тэматыку, мэта якіх – інфармаванне чытача, а таксама дзейнасць журналістаў, скіраваную на напісанне такіх матэрыялаў, усё часцей называюць **літаратурнай журналістыкай**. Магчымымі прычынамі прымянення да гэтага корпуса тэкстаў азначэння «літаратурная журналістыка» нам бачыцца тэматычная акрэсленасць падобных матэрыялаў, эканомія моўных сродкаў (варыянт «сукупнасць журналісцкіх матэрыялаў пра літаратуру» даўжэйшы), наяўнасць іншых тэматычна абумоўленых азначэнняў – напрыклад, «тэатральная журналістыка» (тэрміналагічнае ўдасканаленне даследчыка тэатральнай журналістыкі Т.Д. Арловай (падрабязней гл.: Орлова 2001), «спартыўная журналістыка». У той жа момант выкарыстанне азначэння «літаратурная журналістыка» ў якасці тэрміна ўяўляецца нам праблемным, паколькі ўздымае пытанне пра іншыя, апроч тэматычных, устойлівыя тыпаўтваральныя прыкметы азначанай тэрмінам з’явы. Таксама ўзнікае праблема аманіміі тэрміна: інтэрнэт-крыніцы даюць азначэнне «літаратурная журналістыка» для жанру, пры якім рэпарцёрская фактура афармляецца ў пісьменніцкай стылістыцы з прымяненнем традыцыйных літаратурных прыёмаў (гл., напрыклад: <http://formennyj-istochnik.tk/glava/zhumalistika>, інфармацыя пра літаратурную журналістыку з гэтага рэсурсу дублюецца ў інтэрнэт-энцыклапедыі (<http://ru.wikipedia.org/wiki>) і з’яўляецца, на нашу думку, адаптацыяй адпаведнага англамоўнага тэрміна, які стала ўжываецца і нават дае назву адпаведным навучальным дысцыплінам на Захадзе (гл., напрыклад: <http://www.humanities.uci.edu/litjourn/courses/index.php>). Пытанне суаднясення жанравых вызначэнняў «літаратурная журналістыка» і «дакументальная проза» застаецца адкрытым. У рускамоўнай традыцыі таксама сустракаецца выкарыстанне азначэння «літаратурная журналістыка» для акрэслення дзейнасці па стварэнні і развіцці літаратурных часопісаў XIX ст. (напрыклад, падобнае выкарыстанне сустракаецца ў Фундаментальнай электроннай бібліятэцы «Руская літаратура і фальклор» (гл. <http://feb-web.ru/feb/irl/il0/il5/il520422.htm>).

Зварот да азначэння «літаратурная журналістыка» звязаны, на нашу думку, са зменай фармату адлюстравання літаратурнай тэматыкі ў СМІ: ад роздумаў над прычынамі грамадскіх зрухаў да лаканічнага паведамлення пра іх наступствы. Вось як апісвае сітуацыю рускі крытык Н. Іванова: «Новая літаратурная журналістыка надзвычай хутка, паскоранымі тэмпамі сфарміравала штосьці на кшталт салона – аналага інтэлігенцкай кухні канца 70-х – першай паловы 80-х. <...> Апісанне сцэн і скандалаў, якія разыграліся на зборах пісьменнікаў, стала адным з новых жанраў у “Новай газеце”. І – з’явіўся стыль гэтых апісанняў: знешне карэктны, але па сутнасці “сцёбны”, па інтанацыі высакамерны. Літаратура паўстала справай не толькі слоўнай, але і хатняй, калі не звягліва-камунальнай» (Іванова 1996) (тут і далей пераклад аўтара. – М. А.). Так літаратурная крытыка ўступае ў складаныя стасункі з журналісцкім асвятленнем літаратурнага працэсу.

І ў Расіі, і ў Беларусі для новага фармату адлюстравання літаратурнага працэсу спатрэбілася асобнае выданне, якое б існавала па-за ўсталяванай сістэмай літаратурнай перыёдыкі. Апісаны Н. Івановай фармат «Новай газеты» падобны да таго, які быў уласцівы для літаратурна-крытычных артыкулаў грамадска-палітычнага часопіса «ARCHE-пачатак» у перыяд 2000-х гг. (напрыклад, дыскусія пра беларускі постмадэрнізм (гл. Балахонаў 2003; Жукоўскі 2004; Пацюпа 2004); літаратурна-крытычныя «разборкі» (гл. Пацюпа 2006; Рудкоўскі 2007 і інш.)). У нас таксама з’яўляліся тэксты, блізкія да акрэсленага вышэй жанру «апісання сцэн і скандалаў», – «фразкі» (М. Мартысевіч), падобныя да разгорнутых анекдотаў з літаратурнага і калялітаратурнага жыцця. Такія матэрыялы размяшчаліся на сайце litara.net, крыху пазней з’явіліся ў блогах (інтэрнэт-дзённіках).

У сувязі з гэтымі зменамі ўсё цяжэй адрозніць літаратурна-крытычны і літаратурна-журналісцкі дыскурсы. Тым не менш мы адрозніваем другі корпус тэкстаў: яго складаюць літаратурна-крытычныя матэрыялы, якім уласціва не столькі інфармаванне пра выхад новага мастацкага твора, колькі ацэнка яго вартасці ў нацыянальнай і агульначалавечай сістэме каштоўнасцей, уключэнне яго ў літаратурны, культурны і грамадска-палітычны кантэкст.

Літаратурная крытыка дзеліць старонкі СМІ з журналістыкай, пераймае ад яе некаторыя рысы. Адносна аператыўнасць паведамлення (крытыкі адгукаюцца на новыя мастацкія творы), даступнасць (пазнавальная і выразная структура тэксту; пазбяганне або вытлумачэнне складанай тэрміналогіі; эксплікацыя дадатковых ведаў, неабходных для лепшага разумення артыкула), лаканічнасць і дынамізм – вось тое, чым узбагачае крытыку журналістыка. Падмена аналізу інфармацыяй, разважанняў – пераказам зместу, паступовага разгортвання аргументацыі – не заўжды дарэчнымі, але кідкімі цытатамі з твора, удумлівага каментарыя – эмацыянальнымі выказваннямі ўяўляе негатывны бок уплыву журналістыкі на літаратурную крытыку.

Змяшэнне літаратурнай крытыкі і журналістыкі пра літаратуру прыводзіць да пераносу патрабаванняў аднаго віду прафесійнай дзейнасці на іншы, узаемных абвінавачванняў літаратурных крытыкаў і журналістаў, якія пішуць пра літаратуру, у непрафесіяналізме (падрабязней гл.: Аляшкевіч 2010).

Трэці корпус утвараюць літаратуразнаўчыя тэксты, якія вывучаюць паэтыку літаратурна-мастацкіх твораў, асобных аўтараў, прытым разглядаюць мастацкі твор у кантэксце пэўнага літаратурнага кірунку, мастацкай плыні, нацыянальнай традыцыі.

Межы літаратурнай крытыкі і літаратуразнаўства традыцыйна разамкнёныя. Гэта ўскладняе даследаванне літаратурнай крытыкі ў СМІ. Літаратуразнаўства прадстае навукай з распрацаванай метадалогіяй, тэрміналагічным апаратам і жанравай сістэмай. Літаратурная крытыка можа карыстацца напрацоўкамі літаратуразнаўства, але тэксты крытыкі будуць адрознівацца ад літаратуразнаўчых па шэрагу параметраў.

У агульную навуку пра літаратуру ўваходзяць: тэорыя літаратуры, якая вызначае прыроду літаратурнай творчасці і прынцыпы яе аналізу, гісторыя літаратуры і літаратурная крытыка, задачай якой з'яўляецца ацэнка літаратурных твораў з пункту гледжання сучаснасці і прымяняльна да яе інтарэсаў на аснове як даных тэорыі і гісторыі літаратуры, так і ўсяго кола грамадска-палітычных, эстэтычных і этычных нормаў свайго часу (гл. Словарь 1974, 168).

У той жа час прыналежнасць літаратурнай крытыкі да літаратуразнаўства як да навукі не з'яўляецца агульнапрызнанай (гл. Литературная энциклопедия 2001, 475). Пункт гледжання, у адпаведнасці з якім крытычную дзейнасць цалкам адносяць да навуковай, беларускія даследчыкі лічаць непрадуктыўным (гл. Грамадчанка, Гурская, Гарэлік 1996, 6). Гэта адмежаванне літаратурнай крытыкі ад навукі (пра літаратуру) падаецца нам надзвычай важным і не дастаткова распрацаваным айчыннымі даследчыкамі. Напрыклад, В. Рагойша вызначае літаратурную крытыку як від літаратурнай дзейнасці, мэтай якой – даць ацэнку бягучым фактам літаратуры з пункту гледжання значэння іх для сучаснасці (гл. Рагойша 2001, 159), аднак пералік прынцыпаў аналізу, выпрацаваных літаратуразнаўствам, В. Рагойша ілюструе прыкладамі з літаратурнай крытыкі, прыводзячы выказванні Бялінскага (Там жа, 186–187).

На старонках літаратурна-мастацкіх выданняў літаратурная крытыка і літаратуразнаўства не заўжды раздзяляюцца рубрыкацыяй.

Літаратуразнаўчым тэкстам уласцівы вялікі аб'ём, што вынікае з разгалінаванай аргументацыі і шырыні ахопу ўзнятай праблемы, нейтральны (не экспрэсіўны) стыль выказвання, імкненне да максімальнай аб'ектыўнасці выказвання. Узорам тэкстаў такога тыпу могуць выступаць артыкулы В. Каваленкі. З дапамогай біяграфічнага метаду літаратуразнавец прасочвае эвалюцыю творчасці пісьменніка, адзначае яе моцныя і слабыя бакі, вытлумачвае абумоўленасць паэтыкі аўтара літаратурна-гістарычным кантэкстам (гл. Каваленка 2001). Побач з такімі тэкстамі знаходзім, аднак, і зусім іншыя прыклады. Так, у тым жа нумары часопіса «Полымя» змешчаны артыкул Г. Воранавай. Задуманы як праблемны, ён поўны моўных і лагічных таўталогій («у прынцыпе, не апісвае нічога прынцыпова новага» (Воранава 2001, 298)), успрымання тэксту замянае яго «абуджальны» пафас. Падобнае літаратуразнаўства, нягледзячы на трансляцыю важных звестак, хутчэй адштурхоўвае, чым прывабляе да чытання твораў мастацкай літаратуры.

Пашыранасць тэкстаў, якія маюць на мэце аналіз асобных твораў ці цэлых плыняў у літаратурным працэсе, але не маюць з'яўляюцца дыягностычнай ды эстэтычнай каштоўнасці, чытаюцца без цікавасці нават добра матываванымі даследчыкамі літаратуры, вымагае адмысловай увагі даследчыкаў.

Матэрыялам, змешчаным у раздзелах крытыкі і літаратуразнаўства нашых традыцыйных літаратурна-мастацкіх выданняў, часта бракуе вобразнасці, эмацыянальнасці, лаканічнай формы, якая надае дынамізм крытычнаму выказванню. Магчыма, з гэтым і звязана павелічэнне прысутнасці журналісцкіх матэрыялаў пра літаратуру. У сукупнасці з тэндэнцыяй да памяншэння аўдыторыі беларускамоўных выданняў і адыходам многіх літаратурных крытыкаў 1990-х гг. ад актыўнай крытычнай дзейнасці да канца 2000-х (С. Кавалёў, Д. Жукоўскі, С. Шыдлоўскі, Г. Кісліцына і інш.) тэндэнцыя да скарачэння аб'ёмаў і частаты літаратуразнаўчых выступаў спрычыняецца да фарміравання новай сітуацыі ў асвятленні літаратурнай тэматыкі ў СМІ.

Падчас дыскусіі пра літаратурную крытыку ў рускіх часопісах С. Белякоў адзначае: «“Вялікая крытыка” пераняла ў навуку не толькі культуру дыскусіі, але і культуру даследавання. Добры крытычны артыкул будзе як невялікае даследаванне, пачынаючы з пастаноўкі праблемы, агляду бібліяграфіі і завяршаючы спасылкамі на крыніцы. Гэта даследаванне не нуднае, не сухое, а захапляльнае, спрэчнае, часам – парадаксальнае, але абавязкова – зразумелае, даступнае “простаму”, то бок нармальнаму, чытачу без філалагічнай, гістарычнай або мастацтвазнаўчай адукацыі» (Беляков 2009). Выкарыстанне навуковага падыходу, напрацовак літаратуразнаўства пры аналізе мастацкіх тэкстаў можа зрабіць крытыку аргументаванай, доказнай, структураванай, у выніку чаго яна будзе больш прывабнай для чытача. У той жа момант адмысловы тэрміналагічны апарат, якім карыстаецца літаратуразнаўства, можа ўскладняць успрыняццё тэкстаў. Найбольш прадуктыўным для крытыкі нам бачыцца спалучэнне метадалогіі літаратуразнаўства падчас аналізу мастацкіх тэкстаў і журналісцкіх метадаў дынамічнага канструавання тэксту пры напісанні літаратурна-крытычнага матэрыялу.

Журналістыка, літаратурная крытыка і літаратуразнаўства на старонках СМІ прадстаўлены ў складаным перапляценні і ўзаемадапаўненні.

Ёсць і яшчэ адна сфера творчай дзейнасці, што можа ўзбагачаць літаратурную крытыку, – само слоўнае мастацтва, якое крытыка даследуе.

Погляд на крытыку як на мастацтва вядомы са старажытнасці, але сёння не вельмі пашыраны. Так, напрыклад, Т. Грамадчанка называе толькі аднаго прыхільніка гэтага погляду – С. Асадулаева (пад-рабязней гл.: Грамадчанка, Гурская, Гарэлік 1996, 6). Літаратурны крытык і даследчык літаратуры Г. Кісліцына адзначае: «Пра літаратуру цікавей чытаць, чым чытаць саму літаратуру» (Кісліцына 2011). Часта крытычныя тэксты не саступаюць літаратуры па вобразнасці і іншых мастацкіх сродках.

Самі літаратурныя крытыкі ўсведамляюць сваю адметнасць ад літаратараў па-рознаму: некаторыя пагаджаюцца з пашыраным поглядам, адпаведна якому крытыкам становіцца той, хто не здолеў стаць пісьменнікам, іншыя ўзвышаюць крытычную дзейнасць над пісьменніцкай працай. Апошнюю пазіцыю найбольш яскрава выказаў рускі крытык Д. Бавільскі: «Крытык – гэта той жа белетрыст, але белетрыст-экстраверт больш высокага інтэлектуальнага парадку, гэта пісьменнік, гатовы займацца не толькі сваімі асабістымі праблемамі (чым на законных падставах займаецца кожны пісьменнік – ён жа і піша толькі таму, што вырашае), але і заўважаць чыесці спадарожныя. Проста ён, у адрозненне ад сярмяжнага прэзіяка-інтраверта, які носіцца са сваімі комплексамі, аказваецца прэзіякам-экстравертам, арыентаваным на зносіны і дыялог» (Бавільскі 1999, 148). Такая ацэнка крытычнай дзейнасці не пазбаўлена пэўнага самалюбавання, але можа прывабіць да крытычнай дзейнасці.

Беларускі крытык і літаратуразнаўца І. Шаўлякова таксама адасабляе крытыка ад уласна мастака – у іранічным кантэксце, размяжоўваючы заняткі па ступені шкоднасці для фізічнага і псіхічнага здароўя: праца літаратурнага крытыка патрабуе большых інтэлектуальных і маральных высілкаў у параўнанні з уласна літаратурнай творчасцю (Шаўлякова 2003, 222).

Найбольш плённым нам падаецца пункт гледжання тых даследчыкаў, якія выпрацоўваюць інтэгральны падыход да разумення спецыфікі літаратурна-крытычнай дзейнасці: «Крытыка, будучы ў пэўнай меры літаратуразнаўствам (у сэнсе значыць, ведаць літаратуру), з'яўляецца разам з тым спецыфічным і самастойным родам дзейнасці, не належачы цалкам ні да навукі, ні да мастацтва, ні да публіцыстыкі, але маючы шмат агульнага з імі» (Грамадчанка, Гурская, Гарэлік 1996, 15); «Літаратурная крытыка – гэта “другасны” жанр, які займае прамежжавы стан паміж літаратурай, літаратуразнаўствам і публіцыстыкай. Яго межы з гэтымі трыма галінамі адкрытыя» (Менцель 2006, 13). На нашу думку, крытыка можа разглядацца як **тэарэтычна-лагічная разнавіднасць мастацкай практыкі**, як адрозная ад журналісцкай і навуковай форма творчасці, самастойны від духоўнай дзейнасці.

Разнастайнасць творчых метадаў, якія ўжываюцца пры асвятленні літаратурнай тэматыкі ў СМІ, мусіць быць улічана пры абмеркаванні трансфармацыі літаратурнай крытыкі, яе жанравай сістэмы і стылявых асаблівасцей, самавызначэння аўтараў крытычных выступленняў.

ЛІТАРАТУРА

- Аляшкевіч М. В. Жанры і функцыі літаратурнай журналістыкі // Журналістыка-2010: стан, праблемы і перспектывы: Матэрыялы 12-й Міжнар. навуц.-практ. канф. Мн., 2010. Вып. 12. С. 304–306.
- Бавільскі Д. Критика: последний призыв // Знамя. 1999. № 12. С. 145–148.
- Балахонаў С. Архіпэляг постмадэрн, або Аналіз халоднай сьляза // ARCHE-пачатак [Электронны рэсурс]. 2003. № 3. Рэжым доступу: <http://arche.bymedia.net/2003-3/bala303.html>. Дата доступу: 08.09.2004.
- Белинский В. Г. О критике и литературных мнениях «Московского наблюдателя» // Собр. соч.: В 3 т. Т. 1. Статьи и рецензии. 1834–1841. М., 1948.
- Беляков С. Прокруст любил формат // Знамя. 2009. № 11 [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://magazines.russ.ru/znamia/2009/11/be15.html>. Дата доступу: 28.10.2010.
- Воранава Г. У краіне антыўтопіі, альбо Праблемы сучаснай беларускай фантастыкі // Полымя. 2001. № 10. С. 267–311.
- Грамадчанка Т. К., Гурская А. С., Гарэлік Л. М. Праблемы сучаснай беларускай крытыкі. Мн., 1996.
- Горов Б. Ф. О мастерстве литературной критики. Л., 1980.
- Жукоўскі Д. У лабірынце з постмадэрністам // ARCHE-пачатак [Электронны рэсурс]. 2004. № 1. Рэжым доступу: <http://arche.bymedia.net/2004-1/zhukouski104.htm>. Дата доступу: 12.09.2005.
- Иванова Н. Между. О месте критики в прессе и литературе // Новый мир. 1996. № 1 [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://magazines.russ.ru/znamia/dom/ivanova/ivano009.html>. Дата доступу: 05.09.2010.
- Каваленка В. Праз цяжар астражных пакут // Полымя. 2001. № 10. С. 247–266.
- Кісліцына Г. Лепшыя беларускія кнігі 2010 года. Дзёнік бландзінкі // Звязда [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.zviazda.by/ru/issue/article.php?id=72151>. Дата доступу: 20.01.2011.
- Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А. Н. Николюкина. М., 2001. 1600 стб.
- Менцель Б. Гражданская война слов. СПб., 2006.
- Озеров В. М. Литературно-художественная критика и современность // Вопр. лит. М., 1972. № 4. С. 3–39.
- Орлова Т. Д. Театральная журналистика. Теория и практика: В 2 ч. Мн., 2001. Ч. 1.
- Пацюпа Ю. Постмадэрнізм, калыска мая // ARCHE-пачатак [Электронны рэсурс]. 2004. № 3. Рэжым доступу: <http://arche.bymedia.net/2004-03/paciupa403.htm>. Дата доступу: 30.10.2006.
- Пацюпа Ю. Пра кавалерысцкі наезд на пісьменьніцкія хутары // ARCHE-пачатак [Электронны рэсурс]. 2006. № 11. Рэжым доступу: <http://arche.bymedia.net/2006-11/paciupa611.htm>. Дата доступу: 18.07.2007.
- Рагойша В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах: Дапам. Мн., 2001.
- Рудкоўскі П. «Хлопчык-ідыёт» сярод «сьмецця» Гайдэгера, або Як Бабкоў пасунуўся да межаў абсурду // ARCHE-пачатак [Электронны рэсурс]. 2007. № 1-2. Рэжым доступу: <http://arche.bymedia.net/2007-01/rudkouski-babkou701.htm>. Дата доступу: 21.01.2008.

Словарь литературоведческих терминов. М., 1974.

Чупринин С. Творческая индивидуальность критика и литературный процесс 1960–1980-х годов: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. М., 1993.

Шаўлякова І. Гісторыя ўкрыжавання // Дзеяслоў. 2003. № 3. С. 220–233.

Паступіў у рэдакцыю 31.08.11.

Маргарыта Вітальеўна Аляшкевіч – аспірантка кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі Інстытута журналістыкі БДУ. Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі Інстытута журналістыкі БДУ У.А. Капцаў.